УДК 371.132:378

Сидоренко І.В., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили.

Сидоренко Ірина Вікторівна – аспірант кафедри педагогіки та психології Миколаївського державного гуманітарного університету імені П. Могили.

Психолого-педагогічні знання як фактор професійної соціалізації майбутніх фахівців у системі вищої освіти

Стаття присвячена питанню професійної соціалізації студентів ВНЗ. Автор визначає місце педагогічних та психологічних знань у системі вищої освіти, розкриває їх значення для покращення процесу соціалізації майбутнього фахівця.

The article is devoted to a question professional socialization student of a higher educational institution. The author determines a place of pedagogical and psychological knowledge in system of higher education, opens their value for improvement of process socialization the future expert.

Як зазначається в Державній національній програмі “Освіта” (Україна XXI століття) вища освіта спрямована на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які мають визначити темпи і рівень науково-технічного, економічного та соціально-культурного прогресу на формування інтелектуального потенціалу нації та всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства [2]. Тому і серед головних завдань освіти взагалі, і вищого навчального закладу, зокрема, суспільство висуває вимогу не тільки у формуванні фахівця, здатного професійно виконувати свою власну роботу, а й особистості, здатної працювати в колективі, раціонально підходити до власного зростання, оцінювати та вирішувати ситуації, які виникають у процесі життєдіяльності. Тобто бути особистістю, яка має “сучасний світогляд та моральну свідомість, гармонійно поєднує професійну компетентність і громадську активність, здатна до творчої інноваційної діяльності та конструктивної праці в проблемних ситуаціях” [4; 5].

Загальновідомо, що формування особистості, як і процес її соціалізації, відбувається протягом усього життя. ВНЗ – це ще один ступінь соціалізації особистості, пов’язаний з фаховим вибором людини, поглибленням її світогляду і закріпленням фахової соціальної ролі. Саме у вузі закладаються основи тих якостей фахівця, з якими він потім вступить у нову для нього атмосферу діяльності й у якій відбудеться подальший його розвиток як особистості. Потрібно відмітити, що вищий навчальний заклад був і є середовищем, у якому студенти отримують не тільки спеціальні знання й вміння, тут накопичується досвід соціальних і професійних відносин, відбувається формування визначеного світогляду, життєвих установок і професійно-ціннісних орієнтацій.

У зв’язку з безупинним збільшенням обсягу і змінами змісту знань, умінь і навичок, якими повинен володіти сучасний фахівець, виникла потреба в освітленні проблеми професійної соціалізації майбутніх фахівців у процесі сучасної вищої освіти, а зокрема, значення психолого-педагогічних знань у формуванні спеціаліста ВНЗ, важливість їх отримання для професійного і особистісного зростання.

Аналіз наукової, філософської та психолого-педагогічної літератури свідчить, що проблемі формування та розвитку особистості, її соціалізації приділяється багато уваги. Дослідники різних галузей науки розглядають структуру, функції та механізми реалізації цього процесу, займа-

ються питаннями соціалізації людей різних вікових категорій – молодших школярів, підлітків, молоді, людей похилого віку (М. Лукашевич, Ф. Бородуліна, І. Бодрова, Е. Весна, Н. Голованова, О. Литовченко, М. Слюсаревський та ін.). По суті, процес соціалізації, вростання в суспільство, усвідомлення себе в ньому і його в особі відбувається в кожний віковий період порізному. Тому вчені кожній із стадій соціалізації приділяють багато уваги та пропонують засоби вирішення і покращання цього процесу.

Науковці, які досліджують питання формування особистості у процесі взаємодії із соціальним середовищем, все більше уваги звертають на процес професійної соціалізації. Цікавими є думки вчених-дослідників щодо компонентів готовності фахівця до професійної діяльності (І. Лернер, Н. Войченко, К. Дурай-Новакова та ін.), щодо розвитку професійно-педагогічних якостей у системі безперервної освіти (В. Буряк), про гуманізацію загальної та професійної освіти (В. Кремень, Г. Балл), про пріоритети професійної підготовки (В. Семиченко), дедалі більше уваги приділяється проблемі духовності професіонала (В. Пономаренко) та ін.

Вивчаючи різноманітну літературу з цього приводу, вважаємо недостатньо розробленою тему підготовки студентів ВНЗ до професійної соціалізації, а саме важливості вивчення певних дисциплін для покращення цього процесу.

Стаття має на меті розкрити значення психолого-педагогічних знань у процесі професійної соціалізації студентів вищих навчальних закладів як для загального формування особистості, так і для фахової підготовки майбутнього спеціаліста.

Соціалізація в житті людини посідає важливе місце, бо від цього процесу залежить, як буде почувати себе людина в суспільстві на різних етапах своєї життєдіяльності. Соціалізація (від лат. socialis – громадський, суспільний) – це "процес залучення індивіда до системи суспільних відносин, формування його соціального досвіду, становлення й розвитку як цілісної особистості" [1, с. 314].

Поняття "професійна соціалізація" є похідним від загального поняття "соціалізація". Професійна соціалізація – це процес засвоєння суб'єктом професійної діяльності певної системи знань, норм і цінностей, що дозволяють йому функціонувати як повноправному члену трудового колективу, демонструючи професійну майстерність [6; 12]. Вважаємо за необхідне доповнити визначення. Професійна соціалізація – це багатоплановий, суперечливий процес входження індивіда в професійне середовище, засвоєння професійного досвіду й активне відтворення знань, норм і цінностей, які необхідні для входження в суспільні процеси і функціонування як повноправного члена трудового колективу.

Як ми вже зазначали вище, процес соціалізації і професійна соціалізація, зокрема, в житті людини мають велике значення, і це зрозуміло. І хоча процес останньої відбувається не тільки в стінах вузу і не тільки в студентські роки, але, на думку автора, саме у вузі повинна відбуватися інтеграція "загальнолюдських" якостей індивіда з якостями професійними, що дасть змогу формувати спеціаліста, який зможе активно й ефективно взаємодіяти з іншими людьми, конструктивно впливати на виробничий колектив або соціальну групу, до складу якої він увійде.

До завдань професійної соціалізації у вищій школі віднесемо:

- оволодіння професійними технологіями;
- оволодіння рядом професійно важливих особистісних рис;
- прагнення студента до професійного самовдосконалення;
- становлення основ гуманістичної культури студента, адже на передньому плані серед цілей та орієнтирів свого подальшого розвитку людство визначає принцип гуманізації всіх процесів, які відбуваються в суспільстві.

Сучасний процес підготовки та формування майбутнього фахівця у вищому навчальному закладі повинен будуватися на гуманістичному, культурологічному, особистісно-діяльнісному та мотиваційному підходах, що націлюють студента на придбання не тільки вузькопредметного знання. У зв'язку з цим головною метою вищого навчального закладу будь-якого профілю в умовах сучасного суспільства повинна бути підготовка фахівця, здатного вийти за рамки конкретної науки, бачити світ у цілому, використовувати гуманітарні способи одержання й інтерпретації інформації, здатного зайняти гуманітарну позицію в рамках своєї професії, готового діяти, приймаючи "гуманітарні рішення" у рамках своєї компетенції й т.ін. Це ні в якому разі не означає нехтування підготовкою до професійної праці, бо сукупність загальнолюдських ідей, професійно-ціннісних орієнтацій, універсальних способів пізнання та гуманістичних технологій дає змогу особистості розвиватися в гармонії із загальнолюдською культурою і набувати соціальної та професійної стійкості.

Д. Крюкова наводить структуру сучасної загальної та професійної готовності студентів до праці [2; 82]. Модель випускника вищого навчального закладу, за автором, складається з десяти блоків, виділених в базові особистісні та професійно значущі якості (див. таблицю), завдяки яким майбутній фахівець може досягти високого рівня як у професійній, так і особистісній сфері.

Модель випускника ВНЗ

Базові особистісні якості	Професійно значущі
Активна життєва позиція: • життєві цілі, ідеали; • спрямованість особистості; • ставлення до себе, до інших людей, до праці	Професійні цілі, наміри, ідеали: • професійно-трудові потреби; • професійна мотивація
2. Загальні світоглядні позиції: • наукове мислення; • гуманізм, духовність; • самодисципліна, витримка	2. Світоглядні та науково-професійні позиції: • прагнення до професійно-творчої праці; • прояви гуманізму й духовності
3. Особистісний досвід: • знання, вміння, навички; • мотивація навчання та праці; • розумові здібності; • професійно-трудова орієнтація	3. Професійні вміння, знання, навички: • професійне мислення; • здатність до професійно-трудової віддачі
4. Потреби у самореалізації: • позитивне ставлення до праці; • комунікативні потреби; • потреба у самовдосконаленні	4. Готовність до професійної самореалізації: • готовність до професійної праці; • потреба й здатність до підвищення професійних знань та їх використання у творчій праці; • здібності до професійних взаємодій
5. Здатність до самокерування: • здатність до самоконтролю; • здатність до самооцінки; • здатність до саморозвитку	5. Рівні готовності до професійного самовдосконалення: • професійна самовіддача; • професійна самооцінка; • професійний самоконтроль, саморозвиток, самокорекція; • професійне самоуправління

З наведеної таблиці ми бачимо, що модель спеціаліста (випускника ВНЗ) – це узагальнений взірець професіонала не тільки як вузькоспеціалізованої істоти, а і компетентного фахівця із широкими поглядами і кругозором при вирішенні будь-яких завдань, які набуті в результаті освіти. Модель спеціаліста є кінцевою метою діяльності вищої школи і відповідає всім вимогам практики, з врахуванням тих змін, які прогнозуються в недалекому майбутньому.

Підкреслимо, що зміст професійної соціалізації повинен забезпечувати і певний резерв розвитку, адже, по-перше, не можна передбачити всі умови, які виникнуть в реальному житті; по-друге, структура професійної діяльності постійно відчуває зміни. Основне завдання вищої освіти –навчити студентів учитися, завдяки чому вони зможуть поповнювати знання і вдосконалювати свій досвід, аналізувати і використовувати у своїй професійній діяльності досягнення науки й техніки. Суспільство зацікавлене не тільки в фахівцях високого рівня, а й в активних громадянах, здатних приймати рішення та критично мислити, гнучко реагувати на умови життя, які змінюються. Виходячи з вищенаведеного, психолого-педагогічні знання розглядаються нами як одна із складових підготовки студентів будь-якої спеціальності гуманітарного чи технічного вищого навчального закладу і є важливими в процесі професійної соціалізації майбутнього фахівця.

За формування професійно значущих якостей випускника відповідають спеціальні знання (навчальні дисципліни за фахом), які свідчать про готовність до рішення задач, пов’язаних з професією. Загальні знання надаються всім студентам вищих навчальних закладів для всебічного розвитку особистості та відповідають за формування базових особистісних якостей, які потрібні для реалізації в процесі професійної соціалізації.

Для досягнення професійної компетентності (складової процесу професійної соціалізації) необхідна міцна єдність загальних і спеціально-технічних знань як по кожній навчальній дисципліні окремо, так і по всій сукупності навчальних предметів у цілому, тобто студенти повинні мати комплекс професійно-значимих знань, умінь і навичок. Підготовка майбутніх фахівців можлива на основі органічного сполучення, взаємозв'язку й інтеграції цих знань. Але зазначимо, що вивчення циклу гуманітарних дисциплін повинно бути пов’язане зі специфікою майбутньої професії, враховуючи і прикладні аспекти.

Навіщо студенту потрібно набувати психолого-педагогічних знань? Чи будуть використовуватися такі знання в майбутній роботі і в житті або відійдуть як непотрібні? Особливо актуаль-

ним це питання є у ВНЗ технічного напрямку або технічних спеціальностей.

У даний час необхідність психолого-педагогічної освіти фахівця не викликає сумніву. Психологія та педагогіка викладаються вже не тільки студентам, які здобувають фах психолога або педагога, навіть не тільки студентам гуманітарних спеціальностей. Психолого-педагогічні знання увійшли і в систему вищої технічної освіти. Та навіть за таких обставин дуже важко переконати студента в тому, яку фундаментальну роль грають психолого-педагогічні знання в соціалізації студента ВНЗ як фахівця, в його професійній компетентності. (Професійна компетентність – багатофакторне явище, що включає в себе систему знань і умінь, ціннісних орієнтацій, інтегративних показників культури фахівця (мова, стиль спілкування, відношення до себе і своєї діяльності, до суміжних областей знання). До того ж психологія і педагогіка (різні галузі цих наук) це не предмети-доважки, які є зайвим тягарем під час засвоєння базової спеціальності. Викладач повинен сформулювати свій власний варіант відповіді на питання сучасного студента-прагматика: “А для чого це все нам потрібно?” Крім того, ця відповідь має бути не одноразовою, а відповіддю-методикою, органічною складовою усього процесу викладання. Вдала відповідь зможе, хоч невеликою мірою, переломити суто прагматичну орієнтацію сучасної студентської аудиторії і переконати, що світоглядні, морально-етичні питання теж мають право на існування в навчальних курсах, адже професійна підготовка майбутніх фахівців не може обмежуватися лише накопиченням суто спеціальних знань, навичок та умінь і значною мірою зумовлена їхніми знаннями в психолого-педагогічній сфері.

Для забезпечення успішної професійної соціалізації в стінах ВНЗ необхідно допомогти студенту набути здатності “пізнати себе”, а також у межах спеціальної психолого-педагогічної підготовки розуміти та змінювати себе та інших. Такий результат розвитку особистості буде свідчити про високий рівень психолого-педагогічної підготовки, гуманітарних та спеціальних знань.

Знання основ психології і педагогіки має винятково важливе значення для кожної людини. Психологія вивчає закономірності і механізми психіки – особливої системи, що забезпечує відображення і пізнання зовнішнього світу і на цій основі регулювання поведінки і діяльності людини. Кожний майбутній фахівець є носієм власного психічного світу, ігнорування проблем і тенденцій якого не може не відбитися на його творчій ефективності. У процесі професійної соціалізації він неминуче вступає в суспільні відносини з іншими людьми, що відносяться до даного професійного середовища, взаємодіє з ними, тому для нього важливо розуміти причини їхнього стану і поведінки, знати наслідки своїх слів чи дій. Психологія має унікальне практичне значення для кожної людини, тому що дозволяє:

а) глибше пізнати самого себе, а отже, і змінювати себе;

б) навчитися керувати своїми психічними функціями, діями, станами і усією своєю поведінкою;

в) краще розуміти інших людей і взаємодіяти з ними.

На нашу думку, психологічні знання потрібні і для підвищення ефективності власної професійної діяльності, найповнішого використання особистісного потенціалу, налагодження стосунків між членами трудового колективу та між людиною і технікою.

Беззаперечним є те, що кожна людина має у своєму розпорядженні певний обсяг психологічних знань, отриманих на основі її власного життєвого досвіду, спостережень і аналізу поведінки інших людей. Їх називають життєвими психологічними знаннями. Але вони ні в якій мірі не можуть замінити наукові психологічні знання, оскільки мають інтуїтивний характер, пов'язані з конкретними ситуаціями, недостатньо узагальнені, отримані з використанням дуже обмежених засобів дослідження. Тому тільки наукові психологічні знання дозволяють людині успішно вирішувати численні практичні психологічні проблеми (в тому числі пов’язані з працею), що ставить перед нею реальне життя.

На нашу думку, у сучасних умовах кожен фахівець повинен мати й певні педагогічні знання, знати закономірності процесів навчання і виховання, принципи, форми, методи і прийоми практичного здійснення навчання і виховання, у тому числі самонавчання і самовиховання. “Навіщо ж потрібні ці знання?” – знов задасть запитання студент-прагматик. По-перше, будь-який професіонал, здійснюючи свої функціональні обов'язки, повинен навчати і виховувати підлеглих, сполучаючи високу вимогливість і принциповість з довірою і повагою до людей, постійною турботою про них, допомогою в службових і життєвих складних ситуаціях. По-друге, високий рівень професіоналізму потребує постійного удосконалення професійних знань, умінь, навичок, що можливо за умов сформованості у фахівця потреби і вмінь самостійно отримувати нову інформацію, аналізувати та робити висновки, самостійно застосовувати нові знання.

Психолого-педагогічні знання в професійній соціалізації майбутніх фахівців мають і практичну значущість – вони допоможуть встановленню ділових та міжособистісних стосунків, а також у роботі з персоналом і різними соціальними групами. Також отримання таких знань є необхід-

ною умовою продуктивного виконання своїх функцій та обов'язків в суспільстві, але і для досягнення комфортного стану свого буття: власного гармонійного розвитку, ефективного виконання гуманних функцій у суспільстві, колективі, родині (плідно співпрацювати і спілкуватися з колегами, виховувати дітей, мати вірних друзів).

В той же час психолого-педагогічно непідготовлені студенти частіше підпадають під вплив негативних чинників, що супроводжують професійну діяльність, відчувають особистісні деформації, нездатність до адекватної оцінки незнайомої ситуації і в прийнятті грамотного професійного рішення, відсутність ініціативи й активності, а нерідко і невміння будувати відносини на позитивній основі, в суспільному житті нового колективу. Усе це знижує конкурентоспроможність випускників вузів, процес їхньої професійної соціалізації в суспільстві і самореалізації себе як особистості.

Студентам-випускникам вузів потрібно знати і пам'ятати, що професійна соціалізація здобуває дві можливості. Одна з них, що обмежує духовний розвиток, полягає в тому, що студент, завершивши визначений рівень навчання в системі освіти, прагне зберегти (нерідко – забути) засвоєні знання, навички, цінності. Друга, що створює широкі можливості для подальшого духовного розвитку особистості, виявляється в тому, що людина, ставши дорослою і почавши свій самостійний трудовий шлях, продовжує опановувати багатствами культури за допомогою самоосвіти, самовиховання, саморозвитку. Цей шлях безустанного духовного збагачення особистості через активне включення в сферу культури, особливо значимий в нашу епоху, коли значно розширилося коло інтелектуально-розвинутих людей, підготовлених попередньою освітою у вищому навчальному закладі і вихованням до самостійного духовного розвитку. Для оволодіння ефективними психолого-педагогічними знаннями студенту (майбутньому фахівцю) важливо не обмежуватися плановими заняттями, а необхідно систематично працювати над тим, щоб на основі засвоєння знань забезпечити удосконалення психолого-педагогічної культури. Отже, вивчення психології і педагогіки забезпечує лише здійснення першого кроку в становленні фахівця, в його професійній соціалізації, за яким обов'язково повинна випливати самостійна робота.

Все вищесказане дозволяє зробити висновок, що психолого-педагогічні знання відіграють важливу роль у підготовці студентів до корисної і компетентної професійної діяльності, в професійному становленні (соціалізації) індивіда і сприяють:

- підвищенню загальної і психолого-педагогічної культури;
- вмінню краще розуміти інших людей і взаємодіяти з ними;
- вмінню самостійно мислити і передбачати наслідки власних дій;
- самостійно учитися й адекватно оцінювати свої можливості;
- самостійно знаходити оптимальні шляхи досягнення мети і подолання труднощів, які виникають у процесі роботи і життя.

Потрібно вказати, що в даній статті підкреслюється значення тільки психолого-педагогічних знань і не розкривається повна картина соціалізації майбутнього фахівця. Це зумовлює необхідність збагачення цієї проблеми новими дослідженнями і продовження розвідок у напрямку професійної соціалізації студентів вищих навчальних закладів. Цікавим, на наш погляд, буде структурний підхід до викладання психолого-педагогічних дисциплін: загальнолюдський – пізнання власного "Я" та професійний – вивчення специфіки професійної діяльності.

Література

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття). – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
3. Крюкова Д. Теоретичні і методичні засади підвищення рівня професійної готовності майбутніх спеціалістів технічного профілю // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Науково-методичний журнал. Вип. 2. – К.: Ін-т пед-ки і псих. проф. освіти АПН Укр., 2001. – С. 77-83.
4. Панасенко Е. Гуманізація педагогічної освіти у вищій школі // Рідна школа. – 2002. – № 8-9. – С. 3-5.
5. Семиченко В. Пріоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистісний підхід? // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І.А. Зязюна. – Київ: Вид-во "Віпол", 2000. – 636 с.
6. Серьожникова Р., Пархоменко Н., Яковицька Л. Основи психології і педагогіки: Навч. посіб. – К.: Центр навч. літ-ри, 2003. – 243 с.